

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

*Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη ἀρχιμανδρίτου, Ἡ Βενετοκρατο-
μένη Ἀνατολή, Κρήτη καὶ Ἐπτάνησος, μετὰ προλόγου Γ. Ν.
Χατζηδάκη καὶ κριτικοῦ σημειώματος Ν. Βέη, Ἀθήνησι, Τύ-
ποις «Φοίνικος» 1934, μέγα θον σελ. 290.*

Καὶ ἄλλοτε ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης πραγματείας Ἀρχιμανδρί-
της Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης, ἠσχολήθη ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ, περὶ
κοινωνικῶν τάξεων ἐν Κρήτῃ, περὶ εὐγενῶν Βενετῶν καὶ Κρητῶν,
περὶ κλήρου, περὶ δουλοπαροίκων¹ κλπ. Ἄλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκθέ-
σεων τῶν ἐλεγκτῶν καὶ συνδικῶν Ἰουλίου Γκαρζῶνη καὶ Ἰωάννου
Γρίτη, εὐγενῶν Βενετῶν, καὶ τοῦ κώδικος τῶν στατιστικῶν πινά-
κων τοῦ Κρητὸς λογιστοῦ καὶ συναργάτου αὐτῶν, Πέτρου Κα-
στιροφύλακα, ἐξετάζει ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ λεπτομερῶς καὶ
ἐκτενέστερον τὰ πράγματα, ἧτοι τὸν τρόπον τῆς διανομῆς, κατὰ
τὸ φεουδαλικὸν τότε σύστημα, τῶν ἀπὸ τοὺς νομίμους αὐτῶν
κυρίους διαρπαγέντων κτημάτων, εἰς τοὺς Βενετοὺς ἀποίκους καὶ
καβαλιέρους, καὶ τῆς γενέσεως οὕτω τῆς περιωνύμου, διὰ τὴν ἀνικα-
νότητα αὐτῆς καταστάσεως καβαλαρίας. Εἰκονίζει τοὺς εὐγενεῖς Βενε-
τοὺς καὶ Κρητας, τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ τὸ ἀμοι-
βαῖον μῖσος, καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς δυστυχεῖς χωρικοὺς
τῆς ὑπαίθρου χώρας, τοὺς ὁποίους τόσοσιν σκληρῶς καὶ ἀπανθρώπως
καὶ ἐτυράννουν καὶ ἐξεμεταλλεύοντο, καὶ ἐσφτερίζοντο τοὺς καρποὺς
τῶν κόπων αὐτῶν. Ἀναπαρίσταται ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ξηρουχάκη διὰ
τῶν μελανωτέρων χρωμάτων ἢ κακοποῖδς δρᾶσις τῶν κασελλάνων,
οἱ ἐκβιασμοὶ καὶ πιέσεις τῶν πολυωνύμων τυραννίσκων: καπητάνων
πρὸς καταδίωξιν τῶν κλεπτῶν (Contras Jures), καπητάνων τῶν γαλε-
ωτῶν καπητάνων ἐπὶ τῶν ἀγγαρειῶν, πάντων ἀπλήστων καὶ ἀρπάγων
—παρὰ τοὺς πᾶχυλοὺς μισθοὺς, τοὺς ὁποίους ἐλάμβανον—διὰ πάν-
τοίων ἐπινοήσεων, μίσων καὶ ἐκβιασμῶν ἀποσπώντων ἀπὸ τοὺς δυστυ-
χεῖς χωρικοὺς ὅ,τι ἐκ τοῦ ἰδρώτος των ἠδυνήθησαν τυχὸν νὰ περισώσῃσι

1. Βλέπε Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις 1363—
1366 καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς Βενετίας ἐν Κρήτῃ. Ἀλεξάνδρεια 1932
καὶ τοῦ ἰδίου. Αἱ Σύνοδοι τοῦ Γερόλαμο Λάντο (1467—1474—1486) Ἀθή-
νησι 1933.

ἀπὸ τοὺς καβαλιέρους. Ἄλλοι τύραννοι, οὐχὶ ὀλιγότερον σκληροὶ τῶν πρώτων, ἦσαν πολλάκις καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ τόπους διοικηταί, οἱ πρωτοστᾶται τῶν χωρίων καὶ αὐτοὶ πολλάκις οἱ ἱερεῖς !

Τὴν κακοποιὸν δρᾶσιν πάντων τῶν ἀνωτέρω, περιγράφει δραματικῶς ὁ σ. εἰς τὰ καθέκαστα τοῦ ἔργου του, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν. Αἱ τριῖνες τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀναγνώστου θὰ ἀνωρθωθοῦν ἐκ φρίκης, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν σχετικῶν ἀποσπασμάτων τῶν ἐκθέσεων τοῦ Γρίτη καὶ Γκαρζῶνη, περὶ τῆς κακοποιῦ ταύτης δράσεως τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Γαληνοτάτης ἐν Κρήτῃ καὶ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, εὐτυχῶς διὰ τὸν χριστιανικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα οὐχὶ ὄλων : Εἰς τὴν αἰχμηρὰν ἔρημον ὑπάρχουν καὶ δάσεις, καὶ τὸ πυκνὸν σκότος, δέσμαι φωτεινῶν ἀκτίνων διαπερῶσιν : Ἄν ἔλλειπον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ Ἑλληνοφοβία ἀπὸ τὸν Ἰάκωβον Φοσκαρίνη, θὰ ἦτο οὗτος ὁ ἰδεώδης Προνοητῆς καὶ Μεταρρυθμιστῆς, οὐ μόνον τῶν συγχρόνων του, ἀλλὰ καὶ τῆς καθόλου Βενετικῆς ἐποχῆς, εἰς τὰς νήσους τῆς Ἀνατολῆς τὰς ὑπὸ τῆς Βενετίας κατεχομένης. Καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαληνοτάτης εἰς τὰς νήσους ταύτας ἦσαν ἱκανοί, ἀμερόληπτοι καὶ ἀνθρωπισταί, ἀλλ' ἡ ἱκανότης, ἡ τιμιότης καὶ εὐσυνειδησία καὶ εἴτις ἄλλη ἀρετὴ τῶν ἐλεγκτῶν καὶ συνδίκων Γρίτη καὶ Γκαρζῶνη, διαλάμπουν ἐξ αὐτῆς τῆς πρὸς τὴν Γερουσίαν ἐκθέσεις των, διὰ τὰ μισγύρια τῶν λαῶν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἡ Μοῖρα ἔθηκεν ὑπὸ τὰς προστατευτικὰς πτέρυγας τοῦ Ἁγίου Μάρκου! Ἐν τῇ ἐκθέσει των ταύτη, ἦν ὁ σ. παραθέτει ἐν ἐπιμέτρῳ εἰς τὸ ἔργον του, προτείνουσιν, οἱ ἀπὸ πίσεως ἀπόψεως ἱκανοὶ οὗτοι ἀπεσταλμένοι τῆς Γαληνοτάτης, τὰ μέτρα τὰ ὁποία πάραυτα ἔπρεπε νὰ ληφθῶσι, διὰ τὴν κατάπausιν τῶν κακῶν, τὴν ἀνακούφισιν τῶν χωρικῶν, καὶ ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν ἀπὸ τοὺς πολυωνύμους τυραννίσκους των, ἐν αὐτῷ τῷ συμφέροντι τῆς Γαληνοτάτης, ἥτις θὰ τοὺς εἶχεν οὕτω πιστοὺς καὶ ἀφωσιωμένους ὑπηκόους, καθὼς φαίνεται ἐκ τῶν ἡδῆ — κατὰ διαφόρους περιστάσεις καὶ ἐποχὰς ἀπελευθερωθέντων χωρικῶν καὶ ἀρχοντοπούλων, ἐκ τῶν ὁποίων προήρχετο καὶ γενναίτερος στρατός, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Βενετία ἐν πολλοῖς διεξῆγε τοὺς πολέμους αὐτῆς ἐναντίον τῶν Τούρκων. Περὶ πληθυσμοῦ, τῆς στρατοκρατίας καὶ παπαδοκρατίας Κρήτης καὶ τῶν Ἰονίων νήσων, ἀναφέρονται ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τὰ σχετικὰ κυρίως ἐκ τῶν στατιστικῶν πινάκων τοῦ λογιστοῦ Καστροφύλακα, ὅστις, ὡς ἐκ τῆς θέσεως του ἐγγώριζεν ἐπακριβῶς τὰ πράγματα καὶ ἐκράτει ἀκριβεῖς στατιστικὰς.

Τὰ οἰκονομολογικὰ προβλήματα τῶν νήσων τούτων, τὰ πολυσύνθετα φορολογικὰ συστήματα τῆς Βενετίας καὶ ἄλλα παρεμφερῆ ζητήματα τὰ ὁποῖα καίτοι ἀπήτουν εἰδικὰς ὄλως γνώσεις ἐξετάζονται μετ' ἀριστοτεχνικῆς ἐπιδειξιότητος: Ἀναλύσεις προϋπολογισμῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων, χρήσεων 1579—1583 φορολογικὰ συστήματα τῆς Βενετίας, εἰς εἶδος ἢ εἰς χρῆμα, καταβολὴ τῶν δεκάτων, μεταρρυθμιστικὸν φορολογικὸν σύστημα τῶν εὐγενῶν ἀπεσταλμένων Γρίτη καὶ Γκαρζώνη καὶ πληρωμὴ εἰς χρῆμα ὄλου τοῦ μισθοῦ τῶν δημοσίων καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων καὶ τοῦ στρατοῦ, μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του, διὰ τὰ παύσασαι αἱ καταχρήσεις καὶ κλοπαὶ τῶν διοικητῶν, διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων, ἀποθηκαρίων καὶ ἄλλων, καὶ ἀνακουφισθῆ ὁ πολὺπλαγκτος καὶ κουρασμένος ἀπὸ τόσα βάρη χωρικός. Ὑποδείξεις τῶν εἰρημένων Βενετῶν περὶ τῆς γεωργικῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἐφαρμοζῆ ἡ Γαληνοτάτη εἰς τὰς νήσους ταύτας: μέτρα προστατευτικὰ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας, σιτοκαλλιέργεια, ἐλαιοπαραγωγή, ἄλατοπαραγωγή, καὶ ἄλλα μέτρα πρὸς τὸ συμφέρον μᾶλλον τῆς Βενετίας ὑποδεικνύμενα, ἅτινα ὁμῶς ἐφηρομόζοντο (ὁσάκις ἐφηρομόζοντο) ἐλλειπῶς καὶ ἀψυχολογήτως σύγχυτιν μᾶλλον ἀντὶ ἀνακουφίσεως ἐπιφέροντα. Ἡ ἀνώμαλος αὕτη κατάστασις τῶν προηγουμένων παρ' ἡγεῖται καθ' ὅλην τὴν Βενετικὴν κυριαρχίαν τῶν νήσων, ἐξ ὑπατιότητος τῶν ἀναξίων καὶ ἀπλήστων ὑπαλλήλων τῆς Γαληνοτάτης, παρὰ τὴν καλὴν πολλὰκις θέλησιν ταύτης ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων της. Τέλος τὰ δημόσια ἔργα καὶ τὰ ὀχυρωματικὰ τοιαῦτα μετὰ τῶν εἰς αὐτὰ πολεμικῶν ὑλικῶν, ἀπασχόλησαν οὐκ ὀλίγον τὸν συγγραφέα, μετὰ βάσιν τὰς ἐκθέσεις τῶν ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη καὶ τὸν κώδικα τοῦ Καστροφύλακα, ἔτι δὲ καὶ τὰ Monumenti Veneti nell' Isola di Creta τοῦ G. Gerola, ὅστις εἰς τὸ μνημειῶδες τοῦτο ἔργον, πολλὰ ἔχει δανεισθῆ ἀπὸ τὸν Καστροφύλακα.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν προϋπολογισμῶν τοῦ κώδικος τοῦ Καστροφύλακα φαίνεται σαφῶς ὅτι, ὅλα γενικῶς τὰ κοινῶν τούτων, ἐδαπανῶντο κυρίως, διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ, τοῦ στόλου καὶ διὰ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα καὶ ὑλικά πολέμου: κατασκευὴ φρουρίων, τὲς περιφημῆς Βενετσιάνικες φορτίεσσες, τὲς ὁποῖες πολὺ ὀρθῶς σημειοῖ ὁ κ. Ξηροχάκης, κατεδαφίζουσι, σήμερον μετὰ πολὺν κόπον καὶ μεγάλα ἐξοδα, διὰ τὰ δώσωσι φῶς καὶ ὑγίαν εἰς τὰς πόλεις. Κατασκευὴ λιμενικῶν ἔργων, οὐχὶ διὰ τὴν παραγωγὴν καὶ ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἐμπορίου, ἀλλ' ἕνεκα στρατηγικῆς σκοπιμότητος. Ἀνέγερσιν ναυστάθμων, ὀπλοστασίων,

ἀποθηκῶν, δι' ἐναποθήκευσιν ὄπλων, πυροβόλων, πολεμοφοδίων καὶ παντὸς ἄλλου εἶδους πολεμικοῦ ὑλικοῦ, ἔτι δὲ καὶ ζωοτροφῶν. Πάντα ταῦτα ἀπερρόφουν τὰ ἔσοδα καὶ ἠνάγκαζον τὴν Γαλιηνοτάτην νὰ ἐπινοῇ νέους φόρους ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προϊόντος: οἴνου, σταφίδος ἐλαίου καὶ λοιπῶν τῶν νήσων προϊόντων.

Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουρίων τούτων καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων ἔργων, εἰργάζοντο ὡς δούλοι χιλιάδες χιλιάδων χωρικοί, ἀπὸ πρωίας μέχρι ἑσπέρας, μὲ ἡμερομίσθιον ὅσον μόνον ἐξήρκει εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων διὰ τὴν ζωοτροφίην των. Οἱ χωρικοὶ ἦσαν καταγεγραμμένοι κατὰ καζᾶν καὶ ὠδηγοῦντο εἰς τὰς ἀγαρασίας ὑπὸ τῶν ἐπὶ τούτῳ καπητάνων, οἱ ὅποιοι ἐλάμβανον παχυλοῦς μισθοὺς. Ἔτεροι χωρικοί, καὶ οὗτοι ὑπὸ ἰδίων καπητάνων ὠδηγοῦμενοι προωρίζοντο διὰ τὰς γαλεράς; ὡς κωπηλαῖται, γαλεῶται καλούμενοι, ἐκ τῶν ἀπορρημάτων, τοῦ ἐκ Βενετῶν πληρώματος τῶν γαλερῶν, τρεφόμενοι. Διὰ τὴν σκληρότητα ταύτην συνέστησαν τὰ ἀνακουφιστικὰ μέτρα ὁ Γρίτης ὁ Γκαρζώνης, ἀλλὰ ματαίως. Δέον δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι, πλὴν τῶν ἀγαρειῶν τούτων, κατὰ τὰς ὁποίας ἐλάμβανον οἱ χωρικοὶ τὸν χλίσχρον μισθόν, διὰ νὰ μὴ ἀποθάνωσι τῆς πείνης, ἦσαν οὗτοι ὑποχρεωμένοι, ἀπὸ ἡλικίας 15—60 ἐτῶν, νὰ κάνωσι δύο ἀγαρασίας κατ' ἔτος εἰς τὸ Δημόσιον, ὁ ἡμερῶν προσωπικῆς ἐργασίας ἐκάστη, καθολοκληρίαν δωρεάν! Οὕτω, τὸ ἔργον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη ἀναπαριστᾷ, καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἐνφάσεις, τὴν ζωὴν τῆς Κρήτης καὶ τῶν Ἰονίων νήσων τοῦ Levante, ὡς ἔλεγον οἱ Βενετοὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δηλαδὴ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ XVI αἰῶνος. Αἱ αὐθεντικαὶ πληροφορίαι τῶν ἐκθέσεων τῶν συνδίκων καὶ ἐλεγκτῶν Γρίτη καὶ Γκαρζώνη καὶ τοῦ κυριωτέρου αὐτῶν συνεργάτου τοῦ Κρητὸς λογιστοῦ Πέτρου Καστροφύλακα, καθιστῶσι τὸ ἔργον μνημειῶδες, ὃ δὲ τρόπος μὲ τὸν ὅποιον ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς τὰ γεγονότα, παρὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀριθμῶν καὶ ξένων λέξεων καὶ ὄρων καθιστῶσι τοῦτο ἐπαγωγὸν καὶ θὰ ἀναγνωσθῇ μετ' ἐνδιαφέροντος οὐ μόνον ὑπὸ τῶν περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν καθόλου Ἐπιστήμην ἀσχολουμένων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ παντὸς φιλιαναγνώστου. Χάριτες δὲ ὀφείλονται καὶ εἰς τὸν γενναῖον χορηγὸν τῆς ἐκδόσεως τῆς σπουδαίας ταύτης συγγραφῆς κ. Δημήτριον Τζιρακόπουλον, ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλλάδος ἐν Βιέννῃ δωρίσαντα αὐτὴν εἰς τὸ Ἔθνος.

Κωνσταντίνου Ν. Καλλινίου. Παροιμιαί Σολομῶντος (Προλεγόμενα καὶ κείμενα). Ἀλεξάνδρεια. Πατριαρχ. Τυπογραφεῖον 1933 (σελ. 221 σχ.).— Ὑπόμνημα εἰς τὰς Παροιμίας Σολομῶντος. Αὐτόθι 1934 (σελ. 330 σχ. 8ον).

Ὁ αἰδεσιμολογ. ἐφημέριος τῆς ἐν Μαγκεστρία τῆς Ἀγγλίας ἑλληνικῆς κοινότητος καὶ τῆς θεολογίας ἐπίτιμος διδάκτωρ κ. Κ. Καλλίνιος συνεχίζων μετὰ θαυμαστοῦ ζήλου τὰς εἰς τὴν Ἀγ. Γραφὴν μελέτας του, διὰ νέας πολυτίμου αὐτοῦ δωρεᾶς, τῶν μετὰ χεῖρας δύο τευχῶν, πλουτίζει τὴν πτωχὴν ἑλληνικὴν βιογραφίαν. Ἐν μὲν τῷ Α΄ τούτων ἔξετάζονται μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας εἰσαγωγικῶς (7—100) τὰ γραμματολογικὰ ζητήματα τῆς βιβλου τῶν Παροιμιῶν τοῦ Σολ., (γενικά τινα περὶ παροιμίας, ἢ παρ' Ἑβραίοις παροιμιακὴ παραγωγή, αἱ Παροιμιαί Σολομῶντος, ἰδεολογία τοῦ βιβλίου, γνησιότητος τίτλοι, κριτικῶν ἀντιρρήσεις, θέσις ἐν τῷ κανόνι, Ο΄ καὶ Μασσορ., βιβλιογραφία), εἶτα δὲ παρατίθενται παραλλήλως τὸ κείμενον τῶν Ο΄ καὶ τὸ μασσορ. κείμενον ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει τοῦ σ. (101—215). Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς, ἥτις ἄλλοτε μὲν ἠρνεῖτο παντελῶς οἰανδήποτε συμμετοχὴν τοῦ Σολομῶντος εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου τούτου, σήμερον δ' ἀναγκάζεται νὰ θεωρῇ αὐτὴν ὡς δυνατὴν, ἔστω καὶ ἐν μέρει, ὁ σ. ἔχειται τῆς τε ἰουδαϊκῆς καὶ χριστιανικῆς παραδόσεως περὶ σολομωντείου καταγωγῆς τοῦ βιβλίου, ἦν δι' ἱκανῶν ἐπιχειρημάτων κατοχυροῖ, ἀνασκειάζων τὰς τῶν ἐναντίων ἐνστάσεις. Ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς ἄξιον ἰδιαζούσης προσοχῆς τὸ ἡ κεφ., ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν δύο κυρίων μορφῶν τοῦ κειμένου, τῆς τῶν Ο΄ καὶ τῆς τοῦ Μασσορ., τῆς πρώτης τῶν ὁποίων ἀρκοῦντος πειστικῶς ἀναδεικνύει τὴν μεγάλην ἀξίαν. Τέλος, προκειμένου περὶ τοῦ Α΄ τεύχους, εἶναι ἀξιὸς εὐγνωμοσύνης ὁ σ. διότι διὰ τῆς ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει παραλλήλου πρὸς τοὺς Ο΄ παραθέσεως τοῦ Μασσορ. κειμένου διευκολύνει τὴν κατανόησιν τοῦ ἐν πολλοῖς δυσλήπτου περιεχομένου τοῦ ἱεροῦ τούτου βιβλίου.

Ἄλλ' ὅμως ἰδιαζόντως πολυτίμους ὑπηρεσίας προσφέρει εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας ὁ συγγραφεὺς μάλιστα διὰ τοῦ Β΄ τόμου τοῦ παρόντος ἔργου, ὅστις περιέχει τὰ σοφὰ αὐτοῦ εἰς τὰς Παροιμίας τοῦ Σολ. σχόλια. Αὐτὸς οὗτος ὁ σ. χαρακτηρίζων τὰς σημειώσεις αὐτοῦ ὡς «φιλολογικοπρακτικὰς» (σ. 5) ὑποδηλοῖ τὸν μεικτὸν, ἥτοι ἐπιστημονικὸν ἅμα καὶ πρακτικὸν χαρακτῆρα τοῦ ὑπομνήματος αὐτοῦ. Ὁ μεικτὸς οὗτος χαρακτῆρ δικαιολογεῖται ἐπαρκῶς ἐκ τοῦ ὅτι ὁ σ., ἐν ἑλλείψει

ἄλλων ἑλληνικῶν βοηθημάτων εἰς τὰς Παροιμίας, ἠσθάνετο ἑαυτὸν εὐλόγως ὑπόχρεων ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ βιβλίῳ νὰ θεραπεύσῃ τὰς τε ἐπιστημονικὰς καὶ τὰς πρακτικὰς (ἐποικοδομητικὰς) ἀνάγκας τῶν ποιητικῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου συνδυάζεται ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ οὕτως ἀριστοτεχνικῶς ὁ ἐπιστημονικὸς πρὸς τὸν πρακτικὸν χαρακτῆρα, ὥστε, ἀντὶ νὰ παραβλάπτῃ, νὰ ὑποβοηθῇ σπουδαίως ἢ φιλολογικῆ καὶ ἱστορικῆ τὴν πρακτικὴν ἐρμηνείαν καὶ τὰνάπαλιν καὶ νὰ συντελῇ μεγάλως ὁ συνδυασμὸς οὗτος εἰς τὴν ἀριάν κατανοήσιν τοῦ βιβλίου. Εἶναι δὲ ὀλίγα τὰ εἰς τὰς Παροιμίας Σολ ὑπομνήματα, ἐν οἷς αὐταὶ διασαφρῶνται οὕτω δαιριλῶς καὶ παμμερῶς ὅσον ἐνταῦθα. Ὁ σ. δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν γλωσσικὴν καὶ ἱστορικὴν διακριβῶσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου, τῇ βοηθείᾳ τοῦ Μασορ. καὶ τῶν παλαιῶν μεταφράσεων καὶ τῶν ἀρίστων πατέρων ὑπομνηματιστῶν, μάλιστα δὲ τῶν Ἑγγλων, ἀλλὰ θέτει αὐτὸ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς τε θείας ἀποκαλύψεως τῆς λοιπῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Κ. Διαθήκης, τῆς τε θύραθεν σοφίας τοῦ Ἰουδαίου καὶ ἄλλων λαῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν πατέρων καὶ αὐτῆς τῆς προσωπικῆς του πείρας.

Ἰδιαιτέρας δὲ ἀναδείξεως εἶναι ὁ ἀκραιφνὴς ἑλληνικὸς καὶ ὀρθόδοξος χαρακτῆρ, ὃν ἐφιλοτιμήθη ὁ σ. νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ παρὸν δπόμνημα αὐτοῦ, οὐ μόνον καθ' ὅσον θέτει ὡς βᾶσιν αὐτοῦ τὸ κείμενον τῶν Ο', ἀλλὰ καὶ καθ' ὅσον ἐπιχειρεῖ τὴν δαιριλῆ διαφώτισιν τοῦ περιεχομένου τῶν Παροιμῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, τῆς τε παλαιᾶς, τῆς τε μεσαιωνικῆς καὶ τῆς δημόδους νεωτέρας, ἐξ ἧς παραθέτει πλεῖστα ὅσα γνωμικά, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν Ἑλλήνων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἀναζητεῖ ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἑλληνικῇ Πατρολογία, ὅπου περιστάτικῶς ἐρμηνεύονται χωρῖα τοῦ βιβλίου τούτου, καὶ οὐχὶ μόνον ἐν τοῖς εἰδικοῖς εἰς αὐτὸ ὑπομνήμασιν. Εἰς ταῦτα προσθετέα καὶ ἡ ῥέουσα ἑλληνικὴ γλῶσσα τοῦ ὑπομνήματος καὶ ἡ σαφήνεια. Οὕτως ἀπῆρτισεν ὁ σοφὸς καὶ ἀκαταπόνητος συγγραφεύς, ἔργον ὅπερ εἶναι προσίτον καὶ ὠφέλιμον οὐ μόνον εἰς τοὺς θεολόγους καὶ κληρικούς, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα λόγιον Ἕλληνα, ἔργον ὅπερ τιμᾶ πράγματι τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐπιστήμην, ἄς ἐπαξίως τιμᾶ ὁ πατὴρ Καλλίνικος, ἔργον τέλος ὅπερ θὰ ἐδικαιοῦτό τις νὰ εὐχρηται, ὅπως ἀξιοθῇ ἀπάσης τῆς ὀφειλομένης εἰς αὐτὸ προσοχῆς ἐκ μέρους τῆς τε ἐπισήμου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας.

Das Neue Testament verdeutscht und erläutert von Wilhelm Michaelis. I Band. Die Evangelien. Alfred Kröner Verlag, Leipzig, 1934 (σελ. 426) M. 3. 75.

Τὸ μετὰ χεῖρας βιβλίον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ ὑπ' ἀρ. 120 κομψὸν τεύχος τῶν Taschenausgaben τοῦ Kröner καὶ περιέχει νέαν γερμανικὴν ἐξήγησιν τῶν 4 εὐαγγελίων μετὰ συντόμων σχολίων τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βέρνης καθηγητοῦ κ. W. Michaelis, εἶναι σπάνιον, εἰάν μὴ μοναδικόν, εἰς τὸ εἶδός του (τοῦλάχιστον ἐν γερμανικῇ γλώσσῃ) πρόχειρον καὶ εὐχρηστον βοήθημα εἰς τὴν μελέτην τῶν εὐαγγελίων. Τόσον ἢ μετάφρασις ὅσον καὶ τὰ σχόλια στηρίζονται ἐπιλιπαρᾶς μελέτης καὶ βαθείας κατανοήσεως τῶν εὐαγγελίων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀσφαλῶν δεδομένων τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐπιστήμης, ἧς ἐγκριτος μύστης τυγχάνει ὁ συγγραφεύς. Τοῦ παρόντος τεύχους μετὰ τὸν πρόλογον καὶ τὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ σ. ἐφαρμοζομένης ἐνταῦθα μεθόδου, προτάσσονται εὐληπτα εἰς τοὺς πολλοὺς κεφάλαια περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου τῆς Κ. Δ., περὶ τῶν εὐαγγελίων καθόλου καὶ περὶ ἑνὸς ἑκάστου τῶν 4 εὐαγγελίων. "Ἐπεταὶ ἡ κατ' ἐνεπίγραφα τμήματα καὶ ἐν ῥεοῦσῃ σύγχρονῳ γερμανικῇ γλώσσῃ μετάφρασις, τῶν Εὐαγγελίων διακρινομένη διὰ τὸν συνδυασμὸν τῆς ἀκριβείας μετὰ τῆς σαφηνείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν δημῶδη χαρακτῆρα τῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων, κάτωθεν δὲ τῆς μεταφράσεως ὑπάρχουσι τὰ βραχέα, εὐστοχα καὶ κατ' ὄλου εἰπεῖν ἱκανὰ ὅπως βοηθήσωσιν εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἱερωτάτων τούτων βιβλίων σχόλια, εἴτε γλωσσικοῦ εἴτε κριτικοῦ, εἴτε πραγματικοῦ, εἴτε παντοῦ ἱστορικοῦ περιεχομένου. Τόσον αἱ εἰσαγωγικαὶ ὅσον καὶ αἱ ἐρμηνευτικαὶ σημειώσεις φέρουσι τὴν σφραγίδα τῆς νηφαλιότητος καὶ τῆς εὐσυνειδησίας. Τοιοῦτον ὂν τὸ βιβλίον εὐλόγως χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Ad. Deissmann ὡς «πολύτιμον δῶρον μᾶς συγκεκρονημένης θεολογίας πρὸς τὴν σύγχρονον γενεάν». Εὐχῆς δὲ ἔργον θὰ ἦτο, ἂν τὸ παραδείγμα τοῦ κ. Michaelis εὕρισκε καὶ παρ' ἡμῖν μιμητὰς προκειμένους περὶ τῆς ὅλης Ἀγ. Γραφῆς. Ἡμεῖς τοῦλάχιστον, τοιοῦτο περίπου φανταζόμεθα καὶ σχεδιάζομεν ἐν ἑλληνικὸν σύντομον διὰ τοὺς πολλοὺς ὑπόμνημα εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὁποίου σὺν Θεῷ θέλομεν ἐπιληφθῆ μετὰ τὴν προσεχῆ δημοσίευσιν τῆς ἡμετέρας Εἰσαγωγῆς εἰς αὐτήν.

Π. Ι. ΜΗΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Zeitschrift für die neutestam. Wissenschaft u. die Kunde der

älteren Kirche herausg., von H. Lietzmann u. W. Eltester.— Ἐξεδόθη τὸ 2 καὶ 3 τεῦχος τοῦ 33 τόμου (1934) περιέχον σπουδαίας πραγματείας τῶν W. Staerk (Εὐα—Μαρία), W. Kimmel (ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ περὶ παραδόσεως Ἰουδαϊκῆ ἰδέα), H. Opitz (περὶ τῆς χρονολογ. σειρᾶς τῆς ἄρειανικῆς ἔριδος μέχρι 328), F. Gerke (περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἄλληγοριῶν τοῦ ἄμνοῦ ἐν τῇ παλαιᾷ χριστ. πλαστικῇ), L. Hauck (ἄρτος ἐπιούσιος), H. Koch (περὶ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Γαλατ. α' 19) κλπ, ἔτι δὲ καὶ βιβλιογραφικὰ σημειώματα τοῦ Lietzmann καὶ ἐπισκόπησιν ξένων συγγενῶν περιοδικῶν. Π. Ι. Μ.

Biblica.— Ἐκκυκλοφόρησε τὸ 1 τεῦχος τοῦ 1935 τοῦ ὑπὸ τοῦ παπικοῦ ἐν Ρώμῃ βιβλικοῦ ἰνστιτούτου ἐκδιδομένου γνωστοῦ περιοδικοῦ τούτου περιέχον πραγματείας τῶν Skrinjar (περὶ τῶν 7 πνευμάτων τῆς Ἀποκαλύψ. α' κλπ), Burmester (περὶ τῶν βοχαῖρ. περικοπῶν τῆς Σοφ. Σειράς), Köppel (περὶ τῆς ἡλικίας τῶν νεωστὶ ἐν Ναζαρέτ ἀνευρεθέντων κρανίων), Jouon περὶ τῆς ἐνδυμασίας τοῦ Ἠλία καὶ τοῦ Βαπτιστοῦ), βιβλιογραφικὸν δελτίον καὶ διαφόρους εἰδήσεις τοῦ εἰρημένου Ἰνστιτούτου. Π. Ι. Μ.

Etudes théologiques et religieuses.— Ἐξεδόθη τὸ 1 τεῦχος τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. H. Clavier διευθυνομένου περισπουδάστου τούτου ὁργάνου τῆς ἐν Montpellier ἐλευθέρας προτεστ. θεολογικῆς σχολῆς περιέχον πραγματείας τῶν Clavier (περὶ τῆς θρησκευτ. σκέψεως τοῦ Al. Vinet), Cordier (περὶ τῆς ἐννοίας τῆς παιδαγωγίας ἐν τῷ εὐαγγελίῳ), Pannier (περὶ τῶν προτεστάντ. βιβλίων παρὰ τῷ Σπινόζῳ) κλπ, ἔτι δὲ καὶ βιβλιογραφικὸν δελτίον. Π. Ι. Μ.

J. M. Tsermoula, Dr der Philosophie : Die Bildersprache der Klemens von Alexandrien, Kairo Buchdruckerei Safarowski 1934 S. 116.

Εἰς τὴν πολυπληθεστάτην περὶ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Κλήμεντος βιβλιογραφίαν προσετέθη ἡ πρὸ μικροῦ ἐκδοθεῖσα μελέτη αὕτη, ἣν ἐγένετο δεκτὴ παρὰ τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βυρσοβούργου Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὡς ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ ὁ ἀρχαῖος οὗτος πρῶτος ἀναδειχθεὶς ἐπὶ συγγραφικῇ συστηματικότητι ἐπὶ χριστιανικοῦ ἐδάφους λόγιος Καθηγητῆς ἀπετέλεσεν ὡς ἐλάχιστοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀντικείμενον πολυμεροῦς ἢ κάλλιον εἰπεῖν παμμεροῦς ἐρευνῆς καὶ ἐξετάσεως τόσῳ ἀπὸ θεολογικῆς ὅσῳ καὶ ἀπὸ φιλοσοφικῆς καὶ φιλολογικῆς ἀπόψεως.

Παρά τοῦτο ἡ ἐργασία τοῦ φιλολόγου μελετητοῦ προσθέτει τι τὸ νέον, διότι παρὰ τὰς ἐκδοθείσας ἄχρι τοῦδε φιλολογικὰς ἐργασίας ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ὕφους καὶ τῆς φιλολογικῆς σημασίας τῶν ἔργων τοῦ Στρωματέων, ἡ γλῶσσα του, ἡ τόσφ καὶ αὐτὴ ἰδιότυπος ὑπὸ τὴν συμβολικὴν καὶ εἰκονικὴν μορφήν της δὲν ἐξητάσθη. Ἀναμφιβόλως εὐρίσκειται ἐν πλήρει δικαίῳ ὁ σ, ὅταν προλογιζόμενος λέγει, ὅτι ὅταν ἀπησχολεῖτο παρέργως πως μετὰ τῶν παιδαγωγικῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν τοῦ Κλήμεντος, ἰδιαίτεραν ἐντύπωσιν τῷ προξένησεν ἡ παρατηρουμένη παρ' αὐτῷ ὑπερβολικὴ χρῆσις εἰκόνων, παραβολῶν καὶ μεταφορῶν. Παρὰ τῷ πολυτίστοι Κλήμεντι ἀμιλλᾶται τῷ ὄντι ἡ πολυεῖδεια τῶν πραγματευομένων θεμάτων πρὸς τὴν προσπάθειάν του, ὅπως τὸ ἄξιον ὁμολογουμένως πολλοῦ θαυμασμοῦ πολυποίκιλλον καὶ ἀστείρευτον τῶν γνώσεών του ὑποδύηται τὰς παραστατικωτέρας καὶ οὐχὶ σπανίως ἐναργεστέρας ἐκφράσεις. Οὕτως ἐξηγεῖται, ὅτι εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ διασωθέντα συγγράμματά του, ἰδίᾳ δὲ εἰς τοὺς Στρωματεῖς του ὡς φιλοσοφικὸν καὶ εἰς τὸν Παιδαγωγόν του ὡς διδακτικὸν ἔργον εὐρίσκει ἡ ἀλληγορικὴ δι' εἰκόνων καὶ μεταφορῶν συμβολολογία ἄνετον τὴν διάπλωσίν της.

Ὁ μελετητὴς μετ' εὐσυνείδητον ἐπεξεργασίαν τοῦ ὕλικου τοῦ ἐπέτυχεν ἐν ἀξιεπαίνῳ συστηματικότητι τὴν διατακτικὴν παράθεσιν τῶν παρὰ Κλήμεντι ἀλληγορισμῶν καὶ συμβολισμῶν, ἐν ἀντιθέσει—ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ τοιοῦτόν τι—πρὸς τὸν συγγραφέα του, ὅστις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔργοις του, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὸ ἐκτενέστερον αὐτῶν, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν φράσιν του «διασποράδην καὶ διερριμμένως» (J. P. Migne, E. Π. 8, 753) ἐγκατασπείρει τὰς διδασκαλίας του. Ἄν καὶ διὰ τὸ πληρέστερον, πλὴν ὅμως καὶ οὐχὶ ὅλως ἀδικαιολογῆτως, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁ μελετητὴς ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ «Φιλολογικαὶ Πηγαὶ τῶν εἰκόνων» λέγει, θὰ ἔπρεπε νὰ καθορισθῇ ἐκ τίνων συγγραφέων προέρχονται αἱ εἰκονικαὶ συμβολικαὶ ἐκφράσεις, αἱ στερούμεναι προφανῶς τῆς πρωτολογίας, ἐν τούτοις σημαντικώτατα συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς ἑλλείψεως ταύτης αἱ σημειούμεναι εἴτε παρὰ πόδας τοῦ κειμένου εἴτε καὶ ἐν τῷ κειμένῳ παραπομπαί εἰς ἄλλους συγγραφεῖς ὁμοίως ἐκφρασθέντας. Πρὸς τοῦτο λίαν ἐπιφελῶς ἐποιήσατο ὁ σ. χρῆσιν τῆς παρὰ τοῦ κ. Otto Stählin καταρτισθείσης κατ' ἐντολήν τῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ἐκδόσεως: Clemens Alexandrinus, 3 Bände, Leipzig 1905, 1906, 1907, εἰς τὴν ὁποίαν προστίθεται ἤδη ὁ ἀπὸ μακροῦ ἀναμενόμενος τέταρ-

τος τόμος, οὔτινος καὶ ἐτέθει ἤδη εἰς κυκλοφορίαν τὸ πρῶτον μέρος, περιέχον ἐν 196 σελίσι πίνακας ἀποσπασμάτων ἐξ ἄλλων συγγραφέων ἀποδεικτικῶν χωρίων, ἀρχῶν τῶν Κλημεντίων ἀποσπασμάτων καὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων. Ὡς λίαν ἐπιτυχῆς δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ διάταξις τοῦ ὕλικου ὑπὸ τὰ κεφαλαίωδη τμήματα «Ἡ φύσις» καὶ «Ὁ ἄνθρωπος» ὑπὸ τὰ ὁποῖα μετὰ λογικωτάτης βιάσεως διηρθρώθησαν, ὑπὸ μὲν τὸ πρῶτον αἱ συμβολικαὶ ἐκφράσεις αἱ ἀναφερόμεναι α' εἰς τὸ ζωϊκὸν βασίλειον, β' εἰς τὸ φυτικόν, γ' εἰς τὴν ἀνόργανον φύσιν δ' εἰς τὴν γῆν καὶ θάλασσαν ὡς ὅλα καὶ γενικῶς τὰς παντοίας γεωγραφικὰς ἐκφράσεις καὶ ε' εἰς τὸν Ἥλιον, τὸ φῶς, τὸ πῦρ καὶ τὰ φαινόμενα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν μετεωρολογίαν, ὑπὸ δὲ τὸ δευτέρον α'. ὁ ἀνθρώπινος ὄργανισμός, β'. αἱ ἀνθρώπινα ζωϊκαὶ συνθήκαι καὶ σχέσεις, γ'. τὰ ἀνθρώπινα ἐπαγγέλματα καὶ δ'. πολιτικὴ, θρησκευτικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ζωὴ. Εὐκόλως γίνεται ἀντιληπτὸν εἰς πάντα, ὅστις ἔστω καὶ ἐπιτροχάδην διεξῆλθε τὸν Ἀλεξανδρινὸν θεολόγον, ὅτι δύσκολος θὰ ἦτο ἡ οἰαδῆποτε ἄλλη συστηματικωτέρα διάρθρωσις μελέτης ἀφορώσης οὐχὶ οἰαδῆποτε διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὴν ὀλόκληρον τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν συγγραφῶν του καὶ διὰ τοῦτο ἐχόμενος εὐσυνειδήτου κρίσεως θὰ συνεφώνει μετὰ τοῦ μελετητοῦ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ τετάρτῃ σελίδι διατριβῆς του ἀναφερομένων λόγων ἐπὶ τῆς τοιαύτης διατάξεως.

Ἄν καὶ θεωρῶμεν οὐχὶ τόσῳ ἄξιον λόγον, ὅπως εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερείας τινάς, ἐν τούτοις δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παρασιωπήσωμεν ὄρισμένα σημεῖα. Αἰσθητῆ καθίσταται ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς παρὰ τὴν χρησιμοποιηθεῖσαν πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν ἡ παράλειψις τοῦ συγγραφέως, ὅπως ἐπωφεληθῇ τοῦ ἔργου τοῦ D. W. Bousset: *Jüdisch—Christlicher Schulbetrieb in Alexandria und Rom, Literarische Untersuchungen zu Philo und Clemens von Alexandria Justin und Irenäus*, Göttingen 1915. S. 155—271. Νομίζομεν, ὅτι ὀρθοτέρα θὰ ἦτο ἡ εἰς τὸ γερμανικὸν μεταγραφὴ τοῦ ὀνόματος Κλήμης διὰ τοῦ Clemens καὶ οὐχὶ Klemens, ἐφ' ὅσον τὸ ὄνομα προέρχεται ἐκ τῆς λατινικῆς γλώσσης (clemens=πρᾶος, ἦπιος, ἀπαθής). Οὐχὶ ἴσως τελείως δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἡ ἐπ' εὐκαιρίᾳ μόνον ἀναφερομένη ἀριθμολογικὴ συμβολογία τοῦ Κλήμεντος (σελ. 48, 49 καὶ 86), ἐν ᾧ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀφιερωθῇ ἴσως εἰδικώτερον τμήμα ἐπὶ τῆς παραδοξοφανοῦς συμβολικῆς γλώσσης τῶν ἀριθμῶν παρὰ Κλήμεντι, ὅστις βεβαίως καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ δὲν πρωτολογεῖ. Δὲν θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ συμφωνήσωμεν ἐπὶ τῆς ὑποθετικῆς

ἐξηγήσεως τῆς χαρακτηριζομένης ὡς τολμηρᾶς μεταφορᾶς ἐν τῷ «τὰς τῆς ἀγνοίας κόμας» (J. P. Migne, E.Π. 8, 253) καὶ δὲν θὰ ἐθεωροῦμεν ὡς ἐντελῶς ἀβάσιμον τὴν ἀναζήτησιν ἐξηγήσεως τῆς μεταφορᾶς ἀπλῶς ἐν τῇ καλυπτικῇ ἢ τῆς πυκνότητος ιδιότητι, εἰς τοῦτο δὲ ἴσως θὰ διευκόλυνε συνδυασμός τις μετὰ παρεμφορῶν ἐπὶ τὴν ἀγνοίαν ἀναφερομένης ἐκφράσεως (J. P. Migne, E.Π. 8, 232) ὑπὸ τὴν ὁρθοτέραν ὅμως γραφὴν τῆς Βερολινείου Ἀκαδημίας μετὰ τῆς ἀνω σιγμῆς οὐχὶ πρὸς τῆς λέξεως «σκότος» ἀλλὰ πρὸς τῆς λέξεως «ἀγνοίαν», ὅτε καὶ ἐπὶ τῆς ἀγνοίας δέον ἰὰ ἀποδοθῆ τὸ «ἀχλὺν ὄψεως», ἀφοῦ ἄλλως τε ἡ ἀγνοία καὶ παρὰ τῷ Κλήμεντι πολλαχοῦ ὡς σκότος χαρακτηρίζεται (πρβλ. J. P. Migne, E. Π. 8, 285, 8, 493 κ. ἀ.).

Παρατρέχοντες καὶ ἄλλας τινὰς ἀσημαντοτέρας λεπτομερείας φοβούμενοι μὴ διὰ τῆς παραθέσεως αὐτῶν ὑποτεθῆ, ὅτι παραγνωρίζομεν ἔστω καὶ ἐπ' ἐλάχιστον τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐργασίας ταύτης, ἣτις μαρτυρεῖ καὶ «νόον διδάξασαν», φιλολογικὴν «πολυμαθίην» καὶ φιλοπονίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν. Ἀναμφιβόλως θὰ προσδοθῆ εἰς ταύτην ἡ προσήκουσα θέσις ἐν τῇ Κλημεντινῇ φιλολογίᾳ.

I. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Le Redempteur, par L. Masure, G. Bardy, M. Brillant. Paris Blond et Cay, In 16° de 234 pages.

Τὸ λίαν διδακτικὸν καὶ ἐκυστικώτατον τοῦτο λαϊκοῦ μᾶλλον χαρακτήρος βιβλίον, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐπικαίρως προσίθεται εἰς τὴν περὶ Χριστοῦ φιλολογίαν κατὰ τὴν παροῦσαν ὥραν τῆς πρὸς λύτρωσιν δέψης. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς τοῦ πρώτου τμήματος χαρακτηριστικώτατα ἀναφέρει ἐν τῷ ἐπιλόγῳ του : «Il est vrai que tous desirent et recherchent quelque chose». Ἀποτελεῖ τὸ ἔργον οὕτως εἰπεῖν τρίπτυχον, τοῦ ὁποῦ ἐκάστη πλευρὰ ἀπετέλεσε τὸ ἀντικείμενον διαπραγματεύσεως παρὰ διαφοροῦ συγγραφέως. Ἐκαστος ἀληθῶς ἠμιλλήθη πρὸς ὁμαλωτέραν, ὑποβλητικωτέραν καὶ πρακτικωτέραν ἐπιοκοδόμησιν τοῦ θέματος του.

Ἡ προσδοκία τοῦ Λυτρωτοῦ (σελ. 1—86) παρὰ τοῦ κ. Gustave Bardy, ὡς αὕτη παρουσιάζεται παρὰ τῷ Ἰουδαϊκῷ λαῷ ἐξετάζονται Προφῆται, Ψαλμοί, Ἰώσηπος, Ῥαββινικὴ παράδοσις κλπ), τῷ διασπορᾷ ἐξετάζονται (Προσήλυτοι, Φίλων ὁ Ἰουδαῖος κλπ.), τῷ ἔθνικῷ κόσμῳ (Ἰδωῶδες, ἑλληνικόν, φιλόσοφοι, μαγεία, μυστήρια, ἔθνικὸς λαὸς κλπ.) ἐκτίθεται μετὰ συστηματικότητος παραδειγματικῆς καὶ σαφηνείας

ἀξιοζηλεύτου. Ἡ ἐν τῷ κειμένῳ οὐχὶ αὐτολεξεὶ παράθεσις τῶν γραφικῶν χωρίων κλπ. θὰ ἦτο προτιμότερα. Δύναται σαφῶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀφήνει νὰ ἀντικατοπτρίζηται ἐν τῇ τότε καταστάσει πολὺ μέρος τῆς παρουσίας τῆς σημερινῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπιγραμματικῶς ἐκφράζεται, ὅταν λέγῃ: «Ἀνήσυχτοι καὶ συγκεχυμένοι πόθοι, πλὴν ὅμως ἀπροσδιόριστοι καὶ ἀσαφεῖς ἀνυψώσεις πρὸς τὰ ἄνω. Οἱ Ἰουδαῖοι ζητοῦσι τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν πατρίδα, τὴν ἐπανίδρυσιν τοῦ βασιλείου των... Οἱ ἄνθρωποι παλαίουσι πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τοῦ καιροῦ... Ζητοῦσι σωτηρίαν, ἀναγέννησιν... Ἐντὸς ὅμως τοῦ κόσμου τούτου, ὅσους ζητεῖ εἰς τὰ σκότη τὸν Θεὸν ἀντηχεῖ ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ: «Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς». (Ματθ. 11,28).

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ (σελ. 87—162) ἀποτελεῖ τὸ δευτέρον θέμα διαπραγματευθὲν παρὰ τοῦ κ. Eugene Masure. Κατὰ πρωτότυπον ἀναμφιβόλως τρόπον ἐξετάζεται τὸ θέμα καὶ θὰ ἤχητο τις, ὅπως ὁ γενικώτερος χαρακτὴρ τοῦ βιβλίου μὴ ἐπηρεάζετο ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ὑπὸ ὄρισμένων καθολικῶν ἀπόψεων δουλικῶς οὕτως εἰπεῖν παρεισαγομένων. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ εἶναι κατὰ τὸν σ. ἐγκαθίδρυσις τῆς βασιλείας παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μετ' Αὐτὸν παρὰ τῶν Ἀποστόλων. Εἶναι ἡ διακήρυξις τοῦ Τριαδικοῦ δόγματος καὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ Βασιλέως, Ἀρχιερέως καὶ Λυτρωτοῦ. Εἶναι ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Εἶναι ἡ ἰδρυσις τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἡ καθιέρωσις τῶν μυστηρίων. Εἶναι ἡ θεμελίωσις αὐτῆς τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ αἰωνίως νέας καὶ πάντοτε ἐπίσης παντοδυνάμου.

Τὸ τελευταῖον μέρος (σελ. 162—234) ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Christus vivit» διαπραγματεύεται παρὰ τοῦ κ. Macurice Brillant, μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας. Ὁ αἰεὶ ζῶν Χριστὸς ζῆ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν ὥραν καὶ τοῦτο καταδεικνύει ὁ συγγραφεὺς. Ὁ Χριστὸς, τὸν ὁποῖον προκατήγγειλαν οἱ Προφῆται, ὁ Χριστὸς, τὸν ὁποῖον οἱ Ἀπόστολοι εἶδον καὶ ἤκουσαν, ὁ ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ ἀναστίας, εἶναι σήμερον περισσότερον ζῶν ἢ ποτέ, Βασιλεὺς καὶ Κύριος ἐκείνων, τοὺς ὁποῖους ἐλκύει πρὸς ἑαυτὸν, ἐκείνων, οἵτινες εὐνοοῦσι τὴν ἀγάπην Του, οἵτινες ἐκ τῆς ἀγάπης Του καὶ τῆς πίστεώς των ἐπὶ τὴν βασιλείαν Του, ἀντλοῦσι τὸ πᾶν ἐν τῇ ζωῇ των.

Ἀναντιρρήτως ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου τούτου ἰσχυροποιεῖ τὴν

πίστιν, ἀναπτύσσει καὶ γεννᾷ τὴν θετικὴν ἀγάπην πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ἡμετέρου Αυτοκτοῦ καὶ Βασιλέως.

I. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

«*Theologische Studien und Kritiken*» herausgegeben von D. F. Kattenbusch und D. J. Ficker Band 105, Heft 4, 1933. Ἐν τῷ τεύχει τούτῳ δημοσιεύεται μελέτη τοῦ κ. Max. Müller περὶ τῶν παραδιδόμενων ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίας περὶ τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῶν συγγραφέων αὐτῶν. Ὁ σ. συμπερασματολόγος λέγει, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων ἀπέβλεπεν ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν τῆς Κ. Διαθήκης συγγραφέων ὡς πρὸς ἔργον θεμελιώδους σημασίας. Μετὰ θαυμαστοῦ διαισθήματος πρὸς τὸ μόνιμον καὶ αἰώνιον ἐν τῷ Χριστιανισμῷ, ἀλλὰ καὶ μετὰ λίαν παρατηρητικοῦ καὶ κριτικοῦ βλέμματος ἀπεχώριζε πάντα ἐκεῖνα τὰ χριστιανικὰ καὶ αἰρετικὰ στοιχεῖα, ἅτινα δὲν ὠδήγουν πρὸς τὴν ἀληθῆ ἔκφρασιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, τοῦναντίαν δὲ ἐκ τῶν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνων οὐχὶ εὐαρίθμων φιλολογικῶν προϋόντων ἐξέλεγε καὶ ἀνύψωνε εἰς μέτρον καὶ κριτικὸν γνώμονα ἀκριβῶς ἐκεῖνα τὰ ἔργα, ἅτινα καθαρωτάτην καὶ ὑγιεστάτην ἐξέφραζον τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἔργον τῆς κατέστη βαρυτάτης σημασίας διὰ τὴν σύνολον μελλοντικὴν ἐξέλιξιν καὶ τὰ ἐξαγόμενα τῆς ἐρεῦνης, εἰς τὰ ὁποῖα κατέληξεν ἡ ἐποχὴ ἐκείνη οὐσιαστικῶς δὲν παλαιοῦνται, ἀλλ' ἀσκοῦσι ζωηρὰν εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν τῶν μέχρι καὶ τοῦ παρόντος.

«*Revue de l' Orient Ghretien*», Troisième Série, Tome IX, 1933—34 Nos 1er 2. Ἐν τῷ τεύχει τούτῳ παρατίθεται ὑπὸ τοῦ κ. R. P. Blake συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν γεωργιανῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἰβήρων. Ἐπίσης δημοσιεύεται ἐν τῷ συριακῷ κειμένῳ καὶ εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν παρὰ τοῦ κ. M. Brière ἀνέκδοτος ὁμιλία τοῦ Ἀττικοῦ, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (406—25) «περὶ τῆς ἁγίας μητρὸς τοῦ Θεοῦ». Ἡ ὁμιλία αὕτη διεσώθη ἐν τῷ χειρογράφῳ Add. 14516 (φυλλ. 80 ὀπ. πλευρ.^α μέχρι φύλλ. 81 ὀπισθ. πλ.^α) τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου.

I. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Biblica Vol. 15 Fasc. 2,3, 1934. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐώρτασε τὴν 25ετηρίδα αὐτοῦ τὸ Ἀγιογραφικὸν Ποντιφικὸν Ἰνστιτούτον

Ρώμης (1909—1934) ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ τεύχει ἐδημοσιεύθησαν ἐκτὸς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ εἰδικὰ ἄρθρα.

Eulvio Cordignano S. J. Geografia Ecclesiastica dell' Albania, dagli ultimi decenni del secolo XVI alla meta del secolo XVII (Orientalia Christiana, XXXVI, 4) Roma 1934. Ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίως ἐκθέσεων τῶν ἀντιπροσώπων τῆς λατινικῆς προπαγάνδας παρέχονται στατιστικαὶ πληροφορίες περὶ τῶν ἐν Ἀλβανίᾳ ἐκκλησιαστικῶν Ἐπαρχιῶν, ὧν προεῖχεν ἡ Μητρόπολις Δυρραχίου, ἀπὸ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ 16ου μέχρι τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐν τέλει δὲ παρατίθενται καὶ σχετικοὶ χάρται.

D. Dr. Sebastian Euringer, Die Aethiopische Anaphora des heiligen Basilus (Orientalia christiana, XXXVI, 2) Roma 1934. Ἐπὶ τῇ βάσει τεσσάρων χειρογράφων κωδίκων δημοσιεύεται ἐνταῦθα ἐν μεταφράσει Γερμανικῇ καὶ μετὰ σημειώσεων ἡ Ἀναφορὰ ἐκ τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, ὡς αὕτη μετεδόθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Αἰθιοπίας. Τὸ κείμενον τῆς Ἀναφορᾶς συγκρινόμενον πρὸς τὸ πρωτότυπον ἑλληνικὸν κείμενον παρουσιάζει σημαντικὰς διαφορὰς. Ἐν δὲ τοῖς Διπτύχοις παρατίθενται τὰ ὀνόματα τῶν Παπῶν Ἀλεξανδρείας ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου μέχρι τοῦ Διοσκόρου, περαιτέρω δὲ μόνον τῶν μονοφυσιτῶν (Τιμοθέου, Πέτρου, Ἀθανασίου, Ἰωάννου κτλ.). Ἡ αἰθιοπικὴ ἀναφορὰ διευκλύνθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῆς κοπτικῆς. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ εἰς τὴν κοπτικὴν καὶ αἰθιοπικὴν ἀπόδοσιν τοῦ χωρίου.

«Ἐλθεῖν τὸ Πνεῦμά σου τὸ Πανάγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα καὶ εὐλογῆσαι αὐτὰ καὶ ἀγιάσαι καὶ ἀναδείξαι» «ὅπως αὐτὸ (= τὸ Πανάγιον Πνεῦμα) αὐτὰ (= τὰ δῶρα) καθαρῶς, μεταβάλλῃ καὶ ἀναδείξῃ ἅγια τοῖς ἁγίοις σου».

Ὁ ὕμνος «Ἐλεον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως» κοπτικῶς καὶ αἰθιοπικῶς κεῖται «Ἐλεος εἰρήνης, θυσία αἰνέσεως», ἀμετάφραστος ὡς καὶ πλεῖστοι φράσεις καὶ λέξεις.

Irénés Hauscherr S. J. Les versions syriaque et arménienne d' Evagre le Pontique (Orientalia Christiana XXII, 2) Roma 1931. Ὁ Εὐάγγελος Ποντικὸς ἀκμάσας κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα καὶ ἐπαί-

νεθείς μὲν ὑπὸ τινων κατηγορηθεὶς δὲ παρ' ἄλλων συγγραφέων, ἤσκησεν, οὐχ ἦντον, μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν μετ' αὐτὸν θεολόγων οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων. Ἦδη ἀπεδείχθη ὅτι καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ Μάξιμος Ὁμολογητὴς ὡς θεολόγος εὐρέθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Εὐαγρίου Ποντικοῦ. Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις τούτου ἐξήχθη καὶ μέχρι τῶν δυτικῶν θεολόγων διὰ τῆς εἰς τὴν λατινικὴν μεταφράσεως τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ἐν ἔτει 1912 ὁ W. Frankenberg ἐδημοσίευσεν Συριακὴν μετάφρασιν κειμένων τοῦ Εὐαγρίου Ποντικοῦ μετὰ σχολίων τοῦ σύρου συγγραφέως Bābāī. Πρῶτον δ' ἐν ἔτει 1907 ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ Ἀρμενικὴ μετάφρασις συγγραμμάτων τοῦ Εὐαγρίου. Τὰ κείμενα ταῦτα τὰ τε συριακὰ καὶ ἀρμενικὰ ἔθηκεν ὡς βάσιν τῆς ἀνωτέρω πραγματείας αὐτοῦ ὁ J. Hausherr, παρέβαλε δὲ αὐτὰ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον καὶ ἐποιήσατο σπουδαιότητας παρατηρήσεις φιλολογικὰς καὶ θεολογικὰς.

N. de Baumgarten, Généalogies des Branches régnautes des Rurikides du XIII au XVI siècle (Orientalia Christiana XXXV, 1) Roma 1934. Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης πραγματείας εἰδικῶς ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ρωσίας, ἀφιερῶσι τὸ ἀνωτέρω ἔργον εἰς τὴν γενεαλογίαν τῆς δυναστείας τῶν Ριούρικ ἢ Ρούρικ, ἧς ὁ ἀρχηγὸς ἴδρυσε τὸ πρῶτον Κράτος αὐτοῦ ἐν Λαγόδα κατὰ τὸ β'. ἡμισυ τοῦ θ', αἰῶνος μ. Χ. καὶ ἤτις ἐξέλιπε τῷ 1598 διὰ τοῦ θανάτου τοῦ τσάρου Θεοδώρου Ἰβάνοβιτς. Κυρία πηγὴ τῆς ἐργασίας τοῦ σ. πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀκριβοῦς γενεαλογίας τῶν ἡγεμόνων Ριούρικ εἶναι τὰ Ρωσικὰ χρονικὰ καὶ ἄλλα συγγράμματα ὧν δαφιλεστάτην ἐποιήσατο χρῆσιν, ἀριστος γνώστης ὧν τῆς τε γλώσσης καὶ τῆς φιλολογίας τῆς ρωσικῆς.

Ξενοφῶντος Σιδερίδου, Μητροπολίται Δέρκων (783—1925) ἐκδιδόμενοι ὑπὸ Διακόνου (νῦν ἀρχιμανδριτοῦ) Ἀδαμαντίου Κασαπίδου (ἐκ τῆς «Ὁρθοδοξίας») Ἐν ΚΠόλει 1932. Ὁ μακαρίτης Ξ. Σιδερίδης εἶχε παρασκευάσει τὸν κατάλογον τῶν Μητροπολιτῶν Δέρκων, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ δημοσιεύσῃ αὐτόν. Τοῦτο ἐπραξεν ὁ Πανοσ. Ἀδαμάντιος Κασαπίδης γραμματεὺς τῆς Ἱ. Συνόδου τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου.

Κωνστ. Ἀμάντου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν, Ἐν

Ἀθήναις 1933. Εἰς ἑννέα κεφάλαια ἐκθέτει ὁ σ. τὰ προβλήματα τὰ συνδεόμενα «μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ Χριστιανισμοῦ». Οὕτω δ' ἐκτίθενται ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τὰ κατὰ τοὺς Ἑλληνας πρὸ καὶ μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, τὰ κατὰ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὰ κατὰ τὰς θρησκείας τῆς Ἀνατολῆς. Ἐφεξῆς ἐκτίθενται αἱ σχέσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησις, τὰ γράμματα μετὰ Χριστόν, ἡ ἐποχὴ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Μ. Κωνσταντίνου, Ἰουλιανοῦ Οὐάλεντος καὶ Θεοδοσίου, εἰς ἣν καταλήγει ἡ ἔκθεσις. Ἡ ζωηρὰ καὶ σαφὴς ἔκθεσις ἐλκύει τὸν ἀναγνώστην ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ βιβλίου, ἐν ᾧ καὶ καλῶς τίθενται τὰ ζητήματα καὶ ὀρθῶς ἐξετάζονται. Ἀλλὰ διέφυγον τὸν διαπρεπῆ συγγραφέα ἐσφαλμένοι τινὲς κρίσεις περὶ τῆς φύσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὰ πρὸ αὐτῆς θρησκευόμενα καὶ τῶν πνευματικῶν τάσεων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρ' ἡμῖν δὲν ἐξητάσθησαν εἰσέτι ἐπιστημονικῶς τὰ ζητήματα ταῦτα, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ξένοις ἐσχηματίσθη ἤδη ἀπέραντος περὶ αὐτῶν φιλολογία, τοῦ δὲ Harnack τὸ σύγγραμμα περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπερ ἔχει ὑπ' ὄψιν, ὁ σ., στερεῖται πάσης ἐπιστημονικῆς ἀξίας.

Ἀρχιμ. Κυπριανοῦ. Ἡ ἐπίκλησις ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ Λειτουργίᾳ (σερβιστὶ) Βελιγράδιον 1932.—Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ ἐπίκλησις ἐν ταῖς πρώταις χριστιανικαῖς Λειτουργίαις (σερβιστὶ) Βελιγράδιον 1933.— Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν πραγματειῶν τούτων ὁ ρῶσος Ἀρχιμ. Κυπριανὸς ἐξετάζει εἰδικῶς τὸν τύπον τῆς ἐπικλήσεως πρὸς καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ Λειτουργίᾳ, ὑπὸ ταύτην ἑννοῶν,

- 1) τὸν κανόνα τῆς Εὐχαριστίας ἐν παύρῳ τοῦ «Deir—Balyseh»
- 2) τὸν Αἰγυπτιακὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα (Kirchenordnung)
- 3) τὸ Εὐχολόγιον τοῦ Σεραπίωνος Θμουέως
- 4) τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Μάρκου
- 5) τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας
- 6) τὴν Λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου (Ἀλεξανδρινῆς διατυπώσεως)
- 7) τὴν αὐτὴν Λειτουργίαν κοπιιστὶ
- 8) τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Θεολόγου
- 9) τὴν αὐτὴν Λειτουργίαν κοπιιστὶ
- 10) τὴν Αἰθιοπικὴν Λειτουργίαν.

Ταυτοχρόνως δ' ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰ συγγράμματα τοῦ Ὁριγένους τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ ἄλλων Ἀλεξανδρινῶν συγγραφέων. Τὰ συμπεράσματα περὶ τῆς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπάρξεως ἐν τῇ θείᾳ Λειτουργίᾳ τῆς ἐπικλήσεως πρὸς καθαγιασμόν τῶν τιμίων δώρων ἐνισχύει ἐν τῇ δευτέρᾳ μελέτῃ ἐν ἣ προσάγει μαρτυρίας ἐκ τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν συγγραφέων.

Δημητρίου Μωραΐτου, Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ ἀγωγή, Ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 303. Ὁ ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ Ἀθηνῶν Καθηγητῆς κ. Δ. Μωραΐτης εἰδικῶς καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἀσχολούμενος περὶ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν κατήρτισε τὸ ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν σύγγραμμα ἐν ᾧ λίαν ἐμπεριστατωμένως ἐξετάζει πάντα τὰ εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἀναγόμενα ζητήματα. Δὲν ἐξετάζει δὲ ἀπλῶς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἔργον τῆς «κατηχητικῆς διδασκαλίας» ἀλλὰ συνεξετάζει καὶ τοὺς παράγοντας (Σχολεῖον, οἰκογένεια, Ἐκκλησία) τοὺς συντελοῦντας εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικότητα τῶν παιδῶν καὶ ἐφήβων. Ἐπὶ πλέον δὲ ἐξετάζει τὸ ἠθικὸν καὶ θρησκευτικὸν τῶν παιδῶν καὶ ἐφήβων συναίσθημα ὡς καὶ τὰς παρατηρουμένας ἀτομικὰς διαφορὰς, τὰς θεωρητικὰς προϋποθέσεις τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς, τὴν δυνατότητα καὶ σκοπιμότητα αὐτῶν, τὴν σχέσιν καὶ τὴν σύνδεσιν τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς πρὸς τὴν ἠθικὴν, τοὺς σκοποὺς, τὰ μέσα, τοὺς παράγοντας καὶ τὰς μορφὰς αὐτῶν. Σπουδαῖον μέρος τῆς συγγραφῆς κατέχει καὶ ἡ ἔκθεσις τοῦ κατηχητικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας ἐν τε τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, παρατίθενται δ' ἐν τέλει καὶ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἀθηνῶν. Πλάτωνος Συμπόσιον. Κείμενον μετὰφρασις καὶ ἐρμηνεῖα ὑπὸ Ἰ. Συκουτρῆ, Ἀθῆναι 1934.

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Περὶ ἀνακηρύξεως Ἀγίων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ, μετ' ἐπιμέτρου περὶ τοῦ πολέμου τῶν λατίνων κατὰ τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Ἐν Ἀθήναις 1934.

Τοῦ αὐτοῦ : Οἱ Νεομάρτυρες, Ἔκδ. δευτέρα, Ἐν Ἀθήναις 1934.

Τοῦ αὐτοῦ : Περὶ τοῦ γάμου. Θρησκευτικὸς γάμος. Βαθμοὶ συγγενείας. Πολιτικὸς γάμος. Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος. Ἐν Ἀθήναις 1934.

Τοῦ αὐτοῦ: Περὶ Χωρεπισκόπων καὶ τιτουλαρίων Ἀρχιερέων, Ἀθήναις 1935.

Τοῦ αὐτοῦ: Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἐν Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. 10ος σελ. 657—687.

Κωνστ. Λογοθέτου, Ἡ φιλοσοφία τῶν Πατέρων καὶ τοῦ μέσου αἰῶνος, Μέρος Β'. Ἐν Ἀθήναις 1934. Διὰ τοῦ Β' μέρους συμπληροῦται τὸ πολῦτιμον σύγγραμμα τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Κ. Λογοθέτου. Ἐν αὐτῷ ἐκτίθεται ἡ φιλοσοφία τοῦ μέσου αἰῶνος. Μετὰ Εἰσαγωγὴν περὶ τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς φιλοσοφίας ἐκτίθησιν ὁ συγγραφεὺς τὴν διδασκαλίαν τῶν μεγάλων Σχολαστικῶν φιλοσόφων καὶ θεολόγων ἀπὸ τοῦ Ἀλκουίνου μέχρι τοῦ Πέτρου Λομβαρδοῦ. Ἐφεξῆς παρεμβάλλει τὰ κατὰ τὴν Ἀραβικὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν φιλοσοφίαν, μεταβαίνει δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ ἔκθεσιν τῆς διδασκαλίας τῶν φιλοσόφων τῶν μέσων χρόνων κατὰ τὴν β' περίοδον ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Meckham καὶ Μιχαὴλ Σκότιου μέχρι τοῦ Ἰωάννου Λούνς Σκότου. Ἡ τρίτη περίοδος, ἣτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ τέλος τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας, περιλαμβάνει τὴν Σχολὴν τῶν νεωτέρων ὀνοματοκρατικῶν, τῶν νεωτέρων πραγματοκρατικῶν τὴν Σχολὴν τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀβερροϊκῆς φιλοσοφίας καὶ τέλος τὴν Μυστικὴν φιλοσοφίαν τῶν Γερμανῶν μυστικῶν τοῦ Ἐκκάρτου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ. Τὸ ὅλον ἔργον ἐκ σελ. 867 ἐπισφραγίζεται διὰ λεπτομεροῦς πινάκου ὄρων καὶ πραγμάτων λατινικῶν, ὄρων καὶ πραγμάτων ξένων καὶ πίνακες κυρίων ὀνομάτων.

Ὁ κ. Λογοθέτης ἀριστα ἐκμελετήσας τὴν ἀπέραντον φιλολογίαν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων καὶ ἐξ αὐτῶν ἀρμόμενος τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν κατέστησε τὸ πολύμοχθον ἀλλὰ καὶ πολῦτιμον ἔργον αὐτοῦ ἄξιον πάσης προσοχῆς. Χαρακτηρίζει δὲ αὐτὸ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια περὶ τὴν ἔκφρασιν καὶ διατύπωσιν τῶν νοημάτων, ὕψος ἀρμόζον ὄντως εἰς ἔργον φιλοσοφικόν. Εὐελπιστοῦμεν δὲ ὅτι ὁ ἀκατοπόνητος συγγραφεὺς δὲν θὰ βραδύνη νὰ δωροφορήσῃ εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τῶν νέων χρόνων,